

Jegyzetelési egységek a konsekutív tolmácsolásban

Van Waarden Franciska

ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsoló Tanszék
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: van.waarden.franciska@btk.elte.hu

<https://orcid.org/0009-0000-2155-3884>

Absztrakt: A nyelvi közvetítés oktatásában egyre inkább előtérbe kerül a konsekutív tolmácsolás során alkalmazott jegyzetelési technika szabályszerűségeinek összegzése a tolmácsolók jegyzetelési technikai kompetenciájának fejlesztése érdekében. Hazai (Szabó 2005) és nemzetközi viszonylatban (Dam 2004) is születtek esettanulmányok a tolmácsolásban résztvevő hallgatók jegyzetelési technikájáról, ám eddig kevés mű született arról, hogy hogyan fejlődik a jegyzetelési technikai kompetencia a képzés során. Jelen kutatás a tolmácsolók jegyzetelési technikájának változását vizsgálja longitudinális módon. A jegyzetelési kompetencia fejlődését a jegyzetelési egységek meghatározásának segítségével vizsgálom első-, illetve másodéves mesterszakos tolmácsolók körében. Az eredmények azt mutatják, hogy bár mindkét évfolyam esetében megfigyelhetők egyéni különbségek, a jegyzetelési egységek eloszlása a másodéves hallgatók körében kisebb eltérést mutat az átlagtól.

Kulcsszavak: konsekutív tolmácsolás, jegyzetelési technika, longitudinális vizsgálat, tolmácsolási kompetencia, jegyzetelési egység

1. Bevezetés

A konsekutív tolmácsolás során alkalmazott jegyzetelési technika elsajátítása fontos alapköve a tolmácsolóképzésnek. Bár manapság a nyelvi közvetítés piacán a szinkrontolmácsolás hangsúlyosabb szerephez jut, a piacon való érvényesüléshez mégis fontos a biztos alapokon nyugvó jegyzetelési technika. A jegyzetelési technika a tolmácsolástudomány önállósodásának kezdetén nem volt a figyelem középpontjában, hiszen a jegyzet nem minden esetben válik láthatóvá a tolmácsolási szituációban. A piacon nem a jegyzet alapján ítélik meg a tolmácsoló teljesítményét, de a tolmácsolóképző intézményekben sem képezi a jegyzet az értékelés fő szempontját. Ennek ellenére a jegyzetelési technika befolyásolja a tolmácsoló teljesítményét, va-

lamint megfelelő alkalmazásával nagy segítséget nyújthat az üzenet minél precízebb visszaadásában.

Kutatásomban elsősorban arra keresem a választ, miként változik a fordító és tolmács mesterszakos hallgatók jegyzeteléses technikai kompetenciája tolmácsolási rutinjuk kialakulásának folyamatában, valamint, hogy milyen attitűdök jellemzik a tolmácsolókat saját jegyzeteléses technikájukat illetően. Előfordulhat, hogy még a gyakorlottabb, tapasztaltabb tolmácsolóknak is problémái akadnak a jegyzeteléssel, de mivel a jegyzet legtöbb esetben háttérbe szorul az értékelésben, nem érzik fontosnak jegyzetelési technikájuk fejlesztését.

A fenti kérdések megválaszolásához félig strukturált, nyitott interjúkat készítettem az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék első- és másodéves fordító és tolmács mesterszakos hallgatóival, valamint megvizsgáltam konkrét tolmácsolási feladatok közben készített jegyzeteiket.

2. A jegyzetekkel kiegészített konzekutív tolmácsolás

A jegyzetelés nem jellemző a tolmácsolás minden fajtájára. Elsősorban az ún. hosszú szakaszos konzekutív tolmácsolásban alkalmazzák, ahol a tolmács egy hosszabb beszédszakaszt rögtön annak elhangzása után, szisztematikus jegyzeteléses technika alkalmazásával tolmácsol. A szakaszok hossza nincs meghatározva, de jellemzően 3-5 perc körüli, bár bizonyos esetekben a 8-10 percet is megközelítheti (G. Láng 2002). Ennyi ideig még fenntartható mindkét fél figyelme a kommunikatív szituációban, akkor is, ha az általuk nem ismert nyelven beszél a tolmács, valamint lehetőséget ad komplexebb, hosszabb gondolatmenetek zavartalan átadására. A konzekutív tolmácsolás ezért a diplomáciában és az üzleti életben továbbra is fontos szerephez jut (Setton és Dawrant 2016: 82).

Nem foglalkozom a jegyzetelésnek azzal a fajtájával (kiegészítő jegyzetelés), amikor szinkrontolmácsolás vagy összekötő (liaison) tolmácsolás során a tolmács feljegyez bizonyos tulajdonneveket vagy számadatokat. Ennek funkciója azonban megegyezik a tolmácses technikai jegyzettel: a munkamemória tehermentesítése. A hagyományos jegyzetkészítéssel ellentétben a tolmácses technikai jegyzet csak egyszeri felhasználásra készül, „rövid távra, a tárolás-előhívás megerősítésére szolgál” (G. Láng 2002: 124).

3. A jegyzeteléses technika elméleti megközelítései

G. Láng (2002) *Tolmácsolás felsőfokon* című művében összefoglalja a jegyzeteléses funkcióit, érinti a jegyzeteléses nyelvét, irányelveket fogalmaz meg a saját jegyzeteléses technika kialakításához, megfogalmazza a rövidítés szabályait, példákat ad a szimbólumokra és a jegyzetek áttekinthető elrendezésére. Mindezt egy elhangzott beszéd tolmácsolási jegyzeteivel illusztrálja, melyekhez részletes megjegyzéseket fűz.

G. Láng szerint szerint a tolmácsolástechnikai jegyzeteknek négy fő funkciója (G. Láng (2002: 126):

(1) *A memória [...] tehermentesítése*

G. Láng a tolmácsolandó szöveg olyan elemeit sorolja ide, amelyek „feldolgozást nem, vagy csak alig igényelnek, és szószinten átválthatók vagy reprodukálhatók: pl. adatok, számok, nevek [...]; szakkifejezések, definíciók, idézetek.” (uo.)

(2) *Az előhívás [...] elősegítése*

A konszekutív tolmácsolást támogató jegyzetben jelentős szerephez jutnak a „hívószavak, emlékeztetők, és a logikai összefüggések jelölései.” (uo.) Ezekre az elemekre elsősorban az eredeti beszéd struktúrájának, felépítésének visszaadásához van szükség.

(3) *Emlékeztető*

A konszekutív tolmácsolás során a tolmács jelölheti jegyzeteiben azon pontokat, ahol a megértés során problémába ütközik, pl. „ellentmondások, kihagyások, téves adatok, értelmezhetetlen megjegyzések”. (G. Láng 2002: 127) Az effajta jelölés segítségével a forrásnyelvi beszédszakaszt követően a tolmács felteheti kérdéseit a beszélőnek, amennyiben a kommunikációs helyzet engedi.

(4) *A koncentráció fenntartása*

Ez utóbbi elsősorban az elhangzó információk közötti összefüggések megértésére és feltárására szolgál.

Ahhoz, hogy a hosszú szakaszos konszekutív jegyzeteléstéchnikát megismertessék a hallgatókkal, a legtöbb tolmácsképző intézményben hosszú évtizedeken keresztül Jean-François Rozan 1956-ban megjelent *La Prise de Notes dans L'Interprétation Consécutive* című művét vették alapul. Rozan ebben a művében hét alapelvet fogalmazott meg a tolmácsok jegyzetelésére vonatkozóan.

Első alapelvként „szavak helyett a gondolat lejegyzését”¹ határozta meg. Puskán a szavak rögzítése félreérthetőséghez vezethet, így „a tolmácsnak a fő gondolatra kell összpontosítania, illetve arra, hogyan lehet ezt egyértelműen és egyszerűen jegyzetelni”² (Rozan 2002: 16). A második elv a rövidítésekre (*abbreviations*) tér ki: „a tolmácsnak a szavakat rövidítve kell jegyzetelnie, kivéve, ha a szó 4-5 betűnél rövidebb”³. Rozan szerint érdemesebb a szó első és utolsó betűit rövidíte-

¹ „noting the idea rather than the word”

² „the interpreter must concentrate on the major idea and how this can be noted clearly and simply”

³ „unless a word is short (4-5 letters), the interpreter should note it in an abbreviated form”

ni, mint megpróbálni a lehető legtöbb betűt a szó elejéből lejegyezni (Roza 2002:17). Például, a 'tanulmány' és a 'tanterem' szavakat magyar nyelven a szó elejéből kiindulva ösztönösen valószínűleg 'tan'-ként rövidítené a tolmács, azonban a célnyelvi reprodukció során hiba csúszhat a tolmácsolásba, ha a nyelvi közvetítést végző személy nem tudja egyértelműen felidézni, melyik szó hangzott el a forrásnyelvi beszédben. Roza erre az esetre a szó utolsó betűinek felső indexelését javasolja a probléma kiküszöbölésére, így a fenti példákat nézve a következő jelölés lehetne egy esetleges megoldás: 'tan^{ny}' és 'tan^{em}'. Más jellegű nyelvtani információk rögzítésére is alkalmas lehet az indexelés használata, például a nyelvtani nem vagy az igeidő. (Roza 2002: 18) Egy másik lehetőség a szavak rövidítésére a szó magánhangzóinak kihagyása (ld. Andres 2002, Nolan 2017).

Mindemellett a kifejezések más, rövidebb szóval történő rövidítése is egy lehetőség, ha a szó jelentése lefedi a kifejezés jelentésének (egy részét), segít visszaemlékezni rá. Például, az 'összefoglalásként' szó helyett adott esetben elegendő lehet a 'vég' szót jegyzetelni, hiszen ebből már nagy eséllyel fel tudja idézni a tolmács, hogy a most következő gondolatokat a beszélő végezetül, lezárásként szeretné felsorolni.

A harmadik alapelv a kötőszavak, átkötések (*links*) jegyzetelésére vonatkozik. Roza hangsúlyos elemként tekint az átkötésekre, hiszen egy kijelentést „teljesen eltorzíthat, ha nincs egyértelműen jelölve, milyen módon kapcsolódik az előző gondolathoz”⁴. A tolmácsolás irányától függetlenül, más nyelvek esetében is a mai napig általánosan használnak bizonyos angol kötőszavakat rövidségük miatt az effajta relációk jelölésére, pl. but, tho (=though), if, Y (=why) stb.

A negyedik és ötödik elvben a tagadás (*negation*), illetve a kiemelésre, hangsúlyozásra (*emphasis*) nyújt jegyzetelési megoldást Roza. A tagadás jelölésére a tagadni kívánt szó elé írt 'no'-t lehet alkalmazni, a hangsúlyozást pedig aláhúzással lehet jelölni. (Roza 2002: 19) Annak függvényében, hogy a beszélő mennyire nyomatékosan fejezi ki magát, akár többször is alá lehet húzni a kérdéses szót, pl. 'nagyon fontosnak tartom', 'az alábbiak közül a legfontosabb'.

A hatodik kritériumként, és a Roza által kialakított jegyzeteléstechnikai alapok pilléreként a függőlegességet (*verticality*), a jegyzetek fentről lefelé történő olvasását határozta meg (Roza 2002: 20). A függőleges elrendezés lehetővé teszi az eredeti beszédben elhangzó információk sorrendiségének megtartását, valamint „a gondolatok logikus csoportosítását, a jegyzetek olvasása közbeni azonnali, teljes összefoglalást”⁵. Roza emellett a zárójelk fontosságát is hangsúlyozza: az információk elrendezésének egy lehetséges módja, hogy egy adott gondolat magyarázó, kiegészítő elemeit a fő gondolat alá, zárójelben jegyezzük le (Roza 2002: 21).

⁴ „an idea can be distorted completely if its relation to the previous idea is not clearly indicated”

⁵ „group ideas logically, allowing a complete and immediate synthesis when we come to read back our notes”

A hetedik alapelv, amely szintén a Rozan-féle jegyzeteléstechnika pillérének tekintendő, az eltolás (*shift*). Rozan az eltolás alatt „a jegyzetek egy sorral lejjebb írás[át]” érti, „ahol szerepeltek volna abban az esetben, ha a felette lévő sort megismételték volna”⁶, aminek köszönhetően lépcsőzetes elrendezésű jegyzet keletkezik (Rozan 2002: 22).

Rozan művében kijelenti, hogy „egy konzekutív tolmács lehetőleg ne használjon túl sok szimbólumot”⁷, ugyanis a „jegyzetek visszaolvasása során nem a formára, hanem [az üzenet] értelmére koncentrálunk”⁸ (Rozan 2002: 25). Három fő kategóriába sorolja a tolmácsok által használható jeleket: négy tartozik a kifejező szimbólumokhoz (*symbols of expression*), három a mozgást, állapotváltozást kifejezőkhöz (*symbols of motion*), illetve hat a viszonyrendszert kifejező szimbólumokhoz (*symbols of correspondence*). (uo.)

Az első csoporthoz a gondolatokat, beszélőket, egyetértést és vita tárgyát képező jeleket sorolja, melyek mind alkalmazhatók egyszerűbb, sematikus jelölésekkel, mint például kettősponttal, idézőjellel, egy bekarikázott ponttal, vagy az 'OK' betűszó rövidítésével (Rozan 2002: 26–27). A fenti kitételek kevésbé a nyelvi, sokkal inkább az üzenet globális közvetítésében játszanak fontos szerepet, hiszen döntő jelentősége lehet adott esetben a tolmácsolandó beszédben előforduló álláspontok felvázolásának a megfelelő nézőponthoz igazítva. A második, állapotváltozást jelző szimbólumok csoportjánál Rozan a nyilakat sorolja fel, amelyeket alkalmazhatunk mennyiségek növekedésének, csökkenésének jelölésére, illetve irányváltoztatásra (Rozan 2002: 28–29). A viszonyrendszerek kifejezésére egyenlőségjelet (például az 'olyan, mint' szerkezetre), áthúzott egyenlőségjelet használhatunk (Rozan 2002: 30–31). Ez utóbbi különösen abban az esetben lehet előnyös, ha a beszédben említett fogalmak között ellentétek, különbözőségek állnak fent. A '+' és '-' jeleket is sokrétűen lehet alkalmazni pl. előnyök és hátrányok kifejezésére is. Rozan ezeken a szimbólumcsoportokon kívül további javaslatokat is tesz gyakran előforduló szavak hatékony jelölésére; melyek közül a legismertebb a négyzet, amely az 'ország' fogalmának jelölésére szolgál. A Rozan által megalkotott rendszer sikerét és súlyát mutatja, hogy a fenti szimbólumokat tolmácsok jelentős része használta és használja a mai napig.

A jegyzetelés nyelvét illetően nincsen egységes iránymutatás a tolmácsoláselméleti kutatásokban és a tolmácsképzést folytató intézményekben, sem a forrásnyelvi, sem a célnyelvi jegyzetelés nem minősül egyértelműen hibásnak, vagy kerülendőnek. Herbert (1952) és Rozan (1956) a célnyelvi jegyzetelést preferálta, és később Seleskovitch (1975) is emellett érvelt. Gillies 2017-es, tolmácsolatknak szánt kézikönyvében, a *Note-Taking For Consecutive Interpreting. A Short*

⁶ „Shift means writing notes in the place on a lower line where they would have appeared had the text on the line above been repeated.”

⁷ „The consecutive interpreter should not use too many symbols.”

⁸ „During note-reading we concentrate our attention on form, while note-taking we focus on the sense.”

Course című művében is azt tanácsolja, a jegyzetelést lehetőleg minél nagyobb arányban a célnyelven tegyék. Nem minden tolmácsoláseleméleti kutató ért azonban egyet ezzel az ajánlással: Alexieva (1994, idézi G. Láng 2002: 128) „kijelenti, hogy a célnyelvi jegyzetelésnél a tolmács arra kényszerül, hogy idő előtt elkötelezze magát valamilyen értelmezés mellett, mielőtt a kontextust biztosabban átlátaná”, megelőzve egy esetleges félreértés miatti korrekciót. G. Láng (2002: 128) úgy fogalmaz, „nem lenne ésszerű előírni, milyen nyelven jegyzeteljen a tolmács, hiszen ezt befolyásolhatják a feladat nehézsége, a nyelvi irány és a tolmács adottságai egyaránt.”

A jegyzetek mennyiségét illetően sincs mindenre kiterjedő objektív iránymutatás, azonban a kutatók valamennyien egyetértenek abban, hogy nem cél egy tolmácsolási jegyzőkönyv létrehozása, amelyben minden egyes szó szerepel valamilyen módon. Ezzel ugyanis fennáll a veszélye annak, hogy egy harmadik kód keletkezik a tolmácsolási szituációban, amelyet maga a jegyzet testesít meg; a tolmácsolási feladat pedig nem egyenlő egy jegyzet transzkódolásával. Ezáltal valószínűsíthető, hogy nem történik meg a deverbilizáció, hanem a tolmács ekvivalens nyelvi szópárokban gondolkodik, azaz túlságosan mikroszinten marad, némileg szem elől tévesztve a makroszintű mondanivalót, az üzenet fő mondanivalóját (ld. Rozan 2002: 25, Setton és Dawrant 2016: 84). Szintén nem célja a jegyzetnek, hogy teljes mértékben a memóriát helyettesítse; a két tényező összehangolására van szükség ahhoz, hogy a tolmácsolás elérje kommunikációs célját.

4. Empirikus kutatások

Nem ismeretlen kutatási irányzat a tolmácsolástudományban a konszekutív tolmácsolásjegyzetek empirikus kutatása. Dörte Andres (2002) tizennégy hallgató és tizennégy gyakorló tolmács jegyzetelését vette fel videóval. Vizsgálatában másodpercre pontosan feljegyezte az elhangzó egységek idejét az eredeti beszédben, a jegyzetfüzetben és a tolmács célnyelvi produkciójában. Egy következő lépésben a beszédek és a tolmácsolások átíratát, valamint a jegyzeteket vetette össze. Ennek segítségével lehetővé vált a tolmácsolás deficitjeinek pontosabb vizsgálata, ok-okozati összefüggésekben. Andres vizsgálata rávilágított arra, hogy nagy jelentősége van az olyan időnyerési stratégiáknak, mint a rövidítések, szimbólumok használata, valamint a különböző gondolati egységek közti összefüggések, kapcsolatok (linkek) feljegyzésének.

A magyarországi tolmácsolástudományban Szabó Csilla (2005) doktori disszertációjában a tolmácsolóhallgatók jegyzeteinek nyelvválasztását, a jegyzetek formai jellemzőit és kifejezőeszközeit, valamint ún. jegyzetelési technikai stratégiák azonosítását vizsgálta. Kutatásában négy angol B nyelvű, magyar tolmácsolóhallgató jegyzeteit és célnyelvi produkcióját kvalitatívan és kvantitatívan is összehasonlítva megállapította, hogy angol-magyar irányban a hallgatók 63%-a B nyelven, azaz angolul jegyzetelt annak nyelvi gazdaságossága okán. Kvalitatív analízise kimu-

tatta, hogy a hallgatók meglepően kis arányban (16%) használnak rövidítéseket, és nagyjából azonos mértékben egész szavakat (45%) és szimbólumokat (39%). Szabó Csilla kutatásából arra is fény derült, hogy az angol nyelven történő jegyzetelés a hallgatók részéről egy tudatos jegyzetelési stratégia, hiszen így az angol nyelv rövidebb szöszerkezetével is minél több elhangzó elemet tudnak szó szerint lejegyezni.

5. A jegyzeteléstéchnikai egység fogalma

Ahhoz, hogy objektíven összehasonlíthassuk hallgatók jegyzeteléstéchnikai szokásait, stratégiáit, valamint a jegyzetek minőségi eloszlását, szükség van valamilyen „mértékegység” meghatározására. Felmerül tehát a kérdés, hogy vajon a fordítási egység definíciójából kiindulva beszélhetünk-e a tolmácsoláselméletben is jegyzeteléstéchnikai egységekről?

A fordítási egység fogalmát 1958-ban Vinay és Darbelnet honosította meg a fordítástudományban, akik ezalatt a legkisebb olyan közlési elemet értették, amely még kohéziós erővel bír, és amelyet nem lehet különállóan fordítani. Nord (1997) pontosítja, kiegészíti a definíciót:

Verbális és nem verbális jelek egysége, mely nem bontható kisebb elemekre a fordítási folyamat során. A nyelvészeti megközelítés szerint a fordítási egységek lehetnek morfémák, szavak, szókapcsolatok, mondatok vagy bekezdések a szövegben. A funkcionalista megközelítés próbál funkcionális fordítási egységeket létrehozni. (Nord 1997: 141)

Vinay és Darbelnet definíciója alapján tehát megalkotható a jegyzetelési egység definíciója: jegyzetelési egység a kézzel írt tolmáctechnikai jegyzet minden olyan egysége, amely egy szót vagy egy gondolatot jelöl. Formájukat tekintve lehetnek egész szavak, rövidítések (betűszavak, vagy a szó egy részét rövidítik), szimbólumok vagy írásjelek (nyilak, vonalak, felsorolásjelek, margó stb.)

6. A kutatás bemutatása

Jelen tanulmány a doktori értekezésemet megalapozó előzetes kutatások tapasztalatait összegzi. A kutatás kezdeti szakaszának keretében két körben végeztem előzetes pilotkutatást annak érdekében, hogy kipróbáljam, mely kutatási eszközök és a módszerek vezetnek a lehető legobjektívebb eredményekhez.

Az első pilotkutatásra 2021 novembere és 2022 februárja között került sor, másodéves mesterszakos hallgatók (MA2) körében. Célja az volt, hogy felmérjem a tolmács-államvizsga előtt álló hallgatókra jellemző jegyzeteléstéchnikai attitű-

döket, kompetenciákat. Összesen hat tolmácsoló vett részt a felmérésben. Kiválasztásuk során a legfontosabb szempont az volt, hogy lehetőleg minél egységesebb legyen a csoport összetétele. Így esett a választás az angol B nyelvvel rendelkező tolmácsolóknak, hiszen arányaikban ők vannak többségben a tanszék hallgatói között. A hallgatók C nyelve túlnyomórészt német (4 fő) volt, 1-1 fő esetében pedig francia vagy holland. A résztvevők egy kivételével a 2020/21. tanévben kezdték meg tanulmányaikat.

Az interjú az alábbi kérdéseket tartalmazta:

- (A1) Hogyan készültél fel a tolmácsolási feladatra?
- (A2) Milyen anyagokat használtál fel ehhez?
- (A3) Van-e egy általános fogalomtárad?
- (A4) Kitaláltál-e saját jeleket egyes beszédspecifikus kulcsfogalmakra?
- (A5) Mennyire jól sikerült megosztanod a figyelmed a tolmácsolási feladat közben?
- (A6) Saját érzésed szerint túl sok, túl kevés, vagy megfelelő mennyiségű jegyzetet készítettél?
- (A7) Voltak-e olyan pontjai a jegyzeteidnek, amelyeket különösen jól tudtál alkalmazni a tolmácsolás közben?

A második körös mintavételben hat elsőéves hallgatót (MA1) interjúoltam meg 2022 novemberében. Kiválasztásuk során fontos szempont volt, hogy lehetőleg minél inkább egybevágyó jegyzetelési technikai rutinnal rendelkezzenek, ezért esett a választásom egy olyan elsőéves fordító-tolmács mesterszakos csoportra, akiknek nyelvkombinációjuk megegyezik, minél homogénebb csoportösszetételre törekedve. A megfigyelt tolmácsolótechnika-órán a hallgatók B nyelvükről (angolról) A nyelvükre (magyarra) tolmácsolnak. A tolmácsolási feladatot követően az alábbi kérdések alapján számoltak be addigi jegyzetelési technikai tapasztalataikról:

- (B1) Megkaptad-e előre a beszéd témáját? (Hogyan készültél fel, milyen anyagok alapján?)
- (B2) Van-e általános fogalomtárad, amelyekben összegyűjtötted az általad használt szimbólumokat, rövidítéseket? (Hány itemet tartalmaz?)
- (B3) Kitaláltál-e saját szimbólumokat, jeleket?
- (B4) Mennyire sikerült megosztanod a figyelmedet a jegyzet, a forrásnyelvi beszéd és a tolmácsolás között?
- (B5) Mióta jegyzetelsz? Miben érzed úgy, hogy fejlődöttél? Miben kellene/szeretnél még?
- (B6) Szerinted milyen az ideális jegyzet?
- (B7) Mit csinálsz tolmácsolás után a jegyzettel? („Kijavítod-e, miközben az oktató visszajelzést ad? Otthon visszanézed-e?)

A fenti interjúkérdések validitását egy EMCI-képzésre⁹ járó hallgatóval ellenőriztettem, aki jegyzetelésttechnikai ismereteit, kompetenciáit tekintve kitűnő átmenetet képez: mesterszakos tanulmányai alatt elsajátította a konszekutív tolmácsolás során alkalmazott jegyzetelésttechnika főbb jellemzőit, azonban nem ismerte az európai uniós konferenciatorlmács-képzés elkezdésekor a rozani alapelveket (Rozan 1956), amelyek a jegyzetelésttechnika alapelveinek számítanak. A kutatás belső érvényességének (Károly 2022: 34) megőrzése érdekében lehetőség nyílt így a kérdéssor előzetes kipróbálására és a feladat instrukcióinak további pontosítására.

A kérdések minimális módosítására azért volt szükség, mert a kapott válaszokból nem rajzolódott ki kellőképpen a jegyzetelésttechnikai kompetencia kialakulásához szükséges részterületek alkalmazhatósága, valamint, hogy önbevallásuk alapján a hallgatók hol tartanak a jegyzetelésttechnika elsajátításában és alkalmazásában. További különbség a két mérési pont között, hogy a 2022 novemberében felvett adatok tartalmazzák a tolmácsolt beszédek hangfelvételeit és azok átírását. Ezeknek az adatoknak a segítségével képet kapunk a beszédek hosszáról, szószámáról, valamint további következtetéseket vonhatunk le a jegyzetelési egységek mennyiségéről és eloszlásáról.

Az interjúkról minden esetben hangfelvételt készítettem, amelyet később átírtam, a könnyebb feldolgozhatóság, visszakereshetőség és áttekinthetőség érdekében. Az interjúalanyok nevét, nemét, nyelvkombinációját (hallgatói profilját) saját részre, bizalmasan rögzítem, informálva erről a hallgatót (a kutatási adatok etikus kezeléséről lásd Seresi 2022). Az órán készített jegyzetekről fényképet készítettem, amelyeket a jegyzetelésttechnikai egységek azonosítására és megszámlálására használtam fel. A profilok rögzítése azért szükséges, hogy a hallgatókat a kutatás egy későbbi fázisában ismételten meginterjúvolhassam. A kutatásban résztvevő 6-6 hallgató profilját egy betűből és egy számból álló kóddal jelöltem az anonim adatközlés megőrzése és az azonosíthatóság elkerülése érdekében.

7. Kutatási eredmények

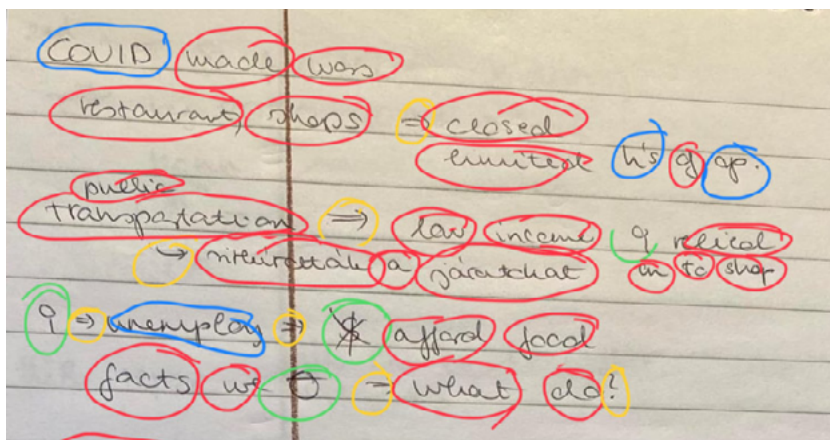
A hallgatók által készített jegyzetekben lévő egységeket manuálisan azonosítottam, kategóriák szerint csoportosítva, az alábbi ábrán látható módon, színek szerint kódolva. (Eszenyi 2022: 87)

Az 1. ábrán az egész szavakat piros szín jelöli, a rövidítéseket kék, az írásjeleket sárga, a szimbólumokat pedig zöld. Megkülönböztettem egész szavakat, írásjeleket, szimbólumokat, rövidítéseket és számokat. (A számokat rózsaszínnel jelöl-

⁹ European Masters in Conference Interpreting – A hálózat tagjai rendelkeznek a nemzetközi konferenciatorlmács-képesítés kiadásának jogával. Magyarországon egyedülként az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke rendelkezik ezzel a minősítéssel. <https://www.emcinterpreting.org/emci/>

tem, azonban az 1. ábrán erre nincs példa.) A tulajdonneveket (pl. személynév, földrajzi név) is egész szavak kategóriájába sorolandók ez esetben.

1. ábra: Példa a jegyzetelési egységek kézi azonosítására

Ezután az jegyzetelési egységek egyes típusait manuálisan összeszámoltam, és az összes jegyzetelési egység számát figyelembe véve százalékos arányban tüntettem fel a könnyebb értelmezhetőség érdekében. A másodévesekkel végzett felmérés (MA2) eredményeit az 1. táblázatban foglaltam össze.

1. táblázat: MA2 jegyzetelési egységeinek százalékos aránya

Kód	Teljes szószám	Egész szó	Szimbólum	Rövidítés	Írásjel	Szám
2A	228	49,5%	13,6%	13,6%	17,5%	5,8%
2B	131	48,9%	6,4%	26,5%	12,8%	5,5%
2C	215	80,7%	0%	19,3%	0%	0%
2D	201	68,9%	6,1%	17,8%	5,5%	1,7%
2E	243	60,4%	2,7%	14,4%	11,8%	10,7%
2F	206	63,3%	10,2%	7,1%	16,3%	3,1%
Átlag	204	61,9%	6,5%	16,5%	10,7%	4,5%

A másodévesek (MA2) körében végzett interjú vizsgálat megállapította, hogy a hallgatók fele túl soknak érzi jegyzeteinek mennyiségét. A jegyzetelési egységek mennyiségét illetően elmondható, hogy az a két hallgató, aki a legtöbb rövidítést alkalmazta, dolgozott a legtöbb jegyzetelési egységgel. Ezzel szemben az átlagnál

több szimbólumot használók jegyzete jellemzően kevesebb egységből áll. A 2. táblázatban a jegyzetelési egységek darabszámát tüntettem fel.

2. táblázat: MA2 jegyzetelési egységeinek darabszáma

Kód	Egész szó	Szimbólum	Rövidítés	Írásjel	Szám	Összesen
2A	51	14	14	18	6	103
2B	107	14	58	28	12	219
2C	159	0	38	0	0	197
2D	124	11	32	10	3	180
2E	113	5	27	22	20	187
2F	124	20	14	32	6	196
Átlag	113	10,7	30,5	18,3	7,8	180,3

Mivel itt pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre a beszédek hosszát és szószámát illetően, ezért az adatok nem alkalmasak arra, hogy a jelenleginél messze-menőbb következtetéseket vonjunk le belőlük, és összehasonlítsuk az elsőévesek (MA1) jegyzetelési egységeinek számával. Elmondható azonban, hogy a tolmácsképzés 3-4. félévének fordulóján (azaz az a MA2 adatfelvétel időpontjában) a beszédek átlagos hossza 4-5 perc, közelítve a tolmács-államvizsga 5 perces kritériumát. Ezzel szemben az általam megfigyelt tolmácsolástechnika-szemináriumokon az elsőéves hallgatók által tolmácsolt beszédek átlagos hossza 2 perc 10 másodperc. (A leghosszabb beszéd 2 perc 41 másodperc, míg a legrövidebb beszéd 1 perc 16 másodperc volt.)

Az elsőévesekkel (MA1) készített interjúkból kiderült, hogy túlnyomórészt a szimbólumok használata okoz nehézséget. Ugyanakkor az 1. és a 3. táblázat adatait összehasonlítva látjuk, hogy ennek ellenére is nagyobb arányban használnak az elsőéves hallgatók szimbólumokat, mint a másodévesek. A 3. táblázat mutatja az elsőéves tolmácsoló hallgatók által használt jegyzetelési egységek arányát.

3. táblázat: MA1 jegyzetelési egységeinek százalékos aránya

Kód	Egész szó	Szimbólum	Rövidítés	Írásjel	Szám
1A	11,1%	29,6%	29,6%	26%	3,7%
1B	75,7%	0%	10,8%	13,5%	0%
1C	32,6%	1,1%	28,3%	22,8%	15,2%
1D	80,7%	1,6%	3,2%	4,8%	9,7%

Kód	Egész szó	Szimbólum	Rövidítés	Írásjel	Szám
1E	47,8%	14,1%	19,6%	14,1%	4,4%
1F	49,5%	7,3%	9,8%	12,2%	4,9%
Átlag	49,6%	9%	16,9%	15,6%	6,3%

Amennyiben a jegyzetelési egységek darabszámát tekintjük, megállapítható, hogy a másodévesek átlagosan majdnem háromszor annyi jegyzetelési egységet írtak le, mint az elsőévesek – szemben a beszédek hosszával, amely az MA2 évfolyam esetében csupán kétszer olyan hosszú volt. Ez megerősíti a másodévesek interjúból kirajzolódó képet: ők maguk is érzik, hogy kevesebbet kellene jegyzetelniük, azonban saját bevallásuk szerint nem bíznak eléggé a munkamemóriájukban. Egy lehetséges ok erre a jelenségre, hogy a tolmácsoktatók az államvizsga közeledtével az órai tolmácsolásokat gyakran érdemjeggyel is értékelik, és ez növeli a hallgatók kognitív terhelését.

Nem elhanyagolandó szempont, hogy a kutatásban résztvevő másodéves évfolyam valamennyi tagja a 2020/21. tanévben kényszerűen elrendelt távoktatásban volt kénytelen kidolgozni saját jegyzetelési technikáját (a tolmácsolás távoktatásban témában lásd Eszenyi 2020, Seresi 2020). Az oktatási formából adódó korlátok így nem adtak megfelelő lehetőséget arra, hogy az oktatók kellőképpen monitorozzák a hallgatók jegyzetelési technikáját, míg a 2022/23/1. félévben megfigyelt tolmácsolástechnika-órákon az egyes beszédeket követően az oktató gyakran körbejárt a teremben, egyéni visszajelzést adva a jegyzetekre, elkerülve ezzel az esetleges rossz stratégiák rögződését. A jelenléti oktatás emellett arra is nagyobb teret adott, hogy a hallgatók egymástól tanuljanak, szimbólumokat cseréljenek, vagy épp egymás hibáiból tanuljanak, összehasonlítva saját és társaik jegyzeteit. A 4. táblázatban a jegyzetelési egységek darabszámát tüntettem fel a 2022/23/1. félévben tanulmányaikat megkezdő hallgatók esetében.

4. táblázat: MA1 jegyzetelési egységeinek darabszáma

Kód	Egész szó	Szimbólum	Rövidítés	Írásjel	Szám	Összesen
1A	3	8	8	7	1	27
1B	28	0	4	5	0	37
1C	30	1	26	21	14	92
1D	50	1	2	3	6	62
1E	44	13	18	13	4	92
1F	27	3	4	5	2	41
Átlag	30,3	4,3	10,3	9	4,5	65

A jegyzeteléstechnikára a szakirodalom és a legtöbb tolmács is úgy tekint, mint amely nagymértékben egyéni dolog, bizonyos tolmácstechnikai rutinnal kialakul egyfajta személyes jegyzetelési mód, akárcsak a kézírás esetében, azzal a különbséggel, hogy a tolmácsjegyzet kevésbé univerzálisan olvasható. Hogy mennyiben figyelhető meg az adatok alapján a jegyzeteléstechnikai kompetencia fejlődése, azt az átlagtól való relatív szórás adja meg (lásd 5. táblázat).

5. táblázat: Az átlagtól való eltérés

	MA1	MA2
Átlagos abszolút eltérés	25,9	36,6
Relatív szórás	0,4	0,2

Az átlagos abszolút eltérés (más néven szóródás) mutatja meg a jegyzetelési egységek eltérését a középértéktől, azaz az átlagtól (Dankó és Cszizér 2022: 61). Bár szemmel láthatóan az MA1-es hallgatók jegyzetelési egységeinek összegei kisebb mértékben térnek el az átlagtól, mint az MA2-es hallgatóké, megállapítható, hogy nagyobb eltérés fedezhető fel a relatív szórást vizsgálva. A relatív szórás meghatározására azért van szükség, hogy a két eltérő nagyságrendű változót alaposabban összehasonlíthassuk. A relatív szórást az átlagos abszolút eltérés és az átlag hányadosaként értelmezzük, százalékos formában. A pilotkutatás adataiból láthatjuk, hogy az MA2-es hallgatóknál feleakkora kilengések tapasztalhatók a jegyzetelésük során (az átlagtól 20%-ban tértek el), míg az MA1-es hallgatóknál a relatív szórás aránya eléri a 40%-ot. Mindez arra enged következtetni, hogy bár a vizsgálat részét képező tolmácsbeszédtek eltérő hosszúságúak és tartalmúak voltak, több, mint egy év tapasztalattal a hallgatók jegyzetelésében egységesebb tendenciákat figyelhetünk meg.

8. További kutatási irányok

A pilotkutatás eredményei egyértelműen rávilágítottak arra, hogy a felmérés objektivitását negatívan befolyásoló tényező a beszédtek nagymértékű különbsége, nemcsak az időtartamot tekintve, hanem a tematikát is. A gyakorlóbeszédtek graduálása a jegyzeteléstechnika elsajátításánál kiemelt jelentőségű (Setton és Dawrant 2016: 30), ezért megfontolandó lenne kibővíteni a vizsgálatot és a kutatás további szakaszában a Setton és Dawrant által kidolgozott Speech Difficulty Index (SDI) alapján értékelni a beszédtek. Ennek az indexnek a lényege, hogy négy szempont alapján, hatfokú skálán határozza meg a beszédtek nehézségét: téma (*subject matter*), beszédtempó (*speed of delivery*), információsűrűség és stílus (*density and style*), akcentus és prozódia (*accent and prosody*). Setton és Dawrant konkrét adatokkal határolják be, hogy a jegyzeteléstechnika elsajátításának folyamatában

melyik szempont alapján milyen nehézségű legyen a gyakorlóbeszéd, ennél fogva további kutatási szempont lehet annak meghatározása, hogy a hallgatók értékelése szerint a hallott beszéd eleget tesz-e ezeknek a kritériumoknak.

A kutatás körülményeinek optimalizálása érdekében megfontolandó a tolmácstechnikai feladat és az azt követő interjú olyan módon történő kivitelezése, hogy a résztvevők ugyanazt a szöveget hallják, majd ezt a szöveget tolmácsolják az adatfelvevőnek. Magáról a tolmácsolásról is készíthető hangfelvétel, amely további jellegzeteségeket árulhat el a hallgató teljesítményéről. Legfőképpen pedig objektívebb összehasonlítási alapot nyújt a többi résztvevő jegyzetelés technikájáról.

További vizsgálat célpontja lehet az interjúkban elhangzottak pontosabb összevetése a jegyzetkből kirajzolódó jellemzők és tulajdonságokkal, hiszen ez alátámasztja, ill. megcáfolhatja a hallgatók önbevalláson alapuló kijelentéseit.

Irodalom

- Alexieva, B. 1994. On teaching note-taking in consecutive interpreting. In: Dollerup, C., Lindegaard, A. (eds) *Teaching Translation and Interpreting 2. Insights, aims and visions. Papers from the Second Language International Conference Elsinore, 1993*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Andres, D. 2002. *Konsequitvdolmetschen und Notation*. Frankfurt am Main: Peter Lang-Verlag.
- Eszenyi R. 2020. Konferenciatorlmácsolás oktatása a karantén idején: mit tanulhatunk ebből a rendkívüli féléből? In: Seresi M., Eszenyi R., Robin E. (szerk.) *Távolléti oktatás a fordító- és tolmácsképzésben. Oktatásmódszertani tapasztalatok a COVID-19 idején*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. 113–124. <https://doi.org/10.35924/fordtud.23.1.12>
- Eszenyi R. 2022. Kérdőívek és interjúk a nyelvi közvetítés kutatásában. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 77–91. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/5>
- G. Láng Zs. 2002. *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica Kiadó.
- Gillies, A. 2017. *Note-Taking for Consecutive Interpreting. A Short Course*. New York: Routledge.
- Herbert, J. 1952. *The Interpreter's Handbook: How to Become a Conference Interpreter*. Genève: Editions Georg.
- Károly K. 2022. A nyelvi közvetítés empirikus kutatásának módszerei. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 77–91. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/5>
- Nolan, J. 2005. Interpretation: Techniques and Exercises. In: *Professional Interpreting in the Real World. I. Translating and interpreting*. I. Title. II. Series. Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters Ltd.

- Nord, C. 1997. *Translating as a Purposeful Activity*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Rozañ, J. F. 1956/2002. *Note-taking in Consecutive Interpreting*. In: Gillies, A., Waliczek, B. (eds) *Language and Communication 3*. Krakow: Tertium Society for the Promotion of Language Studies.
- Seleskovitch, D. 1975. *Langage, langues et mémoire*. Paris: Lettres Modernes.
- Seresi, M. 2020. Korszekutív tolmácsolás online oktatása aszinkron módszerekkel. In: Seresi M., Eszenyi R., Robin E. (szerk.) *Távolléti oktatás a fordító- és tolmácsolás-képzésben. Oktatásmódszertani tapasztalatok a COVID-19 idején*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsolás-képző Tanszék. 113–124. <https://doi.org/10.35924/fordtud.23.1.12>
- Seresi M. 2022. Kutatási adatok kezelése a fordítástudományban. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péck O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásmódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 93–107. DOI: <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/5>
- Setton, R., Dawrant, A. 2016. *Conference Interpreting. A Trainer's Guide*. Benjamins Translation Library Vol. 121. Amsterdam/Philadelphia.
- Szabó Cs. 2005. *Note-taking Techniques and Strategies in Consecutive Interpreting. An Empirical Investigation of the Choice of Language, Choice of Form and Means of Compression*. Doktori értekezés. Kézirat. Pécsi Tudományegyetem.
- Vinay, J.P., Darbelnet, J. 1958. *Stilistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. London-Toronto-Paris: Didier.